

כיצד המודיעין הגלוי עיצב את המלחמה בין רוסיה לאוקראינה?

ת"ז ותמיר הימן | 2 בינואר, 2023 | גיליון 1678

ברחבי העולם עוקבים מקרוב אחר המלחמה בין רוסיה לאוקראינה. ערפל הקרב המאפיין את מלחמות העבר בולט בהיעדרו במלחמה הזו הודות למידע גלוי רב, שזורם מהשטח בזמן אמת בכל רחבי הרשת. המלחמה אמנם רחוקה מסיום, אך כבר בשלב זה ניתן לראות כיצד השימוש במידע גלוי (OSINT), המבוסס על יכולות מסחריות, קהילות שיתוף ידע ברשתות החברתיות וכלי בינה מלאכותית שפותחו במגזר הפרטי, שיפרו את יכולות איסוף המודיעין של הצבא האוקראיני וקיזזו את היתרון היחסי של הצבא הרוסי. בחודש שעבר, גנרל סר ג'יימס הוקנהול, מפקד הפיקוד האסטרטגי הבריטי, האמון על ארגוני המודיעין הצבאיים, בניין הכוח והתכנון בממלכה, התייחס לנושא זה במסגרת כינוס וירטואלי של מכון המחקר המלכותי RUSI. הוקנהול התחייב לשינוי גישה בנושא בקרב ארגוני מודיעין בבריטניה. במאמר יוצגו עיקרי דבריו והמלצותיו הרלוונטיות גם לארגוני המודיעין בישראל.

"המלחמה הדיגיטלית הראשונה"

המלחמה באוקראינה היא "המלחמה הדיגיטלית הראשונה" בהיסטוריה. המונח אינו מתייחס כלל ליכולות הלחימה המבוססות על טכנולוגיה מתקדמת, אלא מבליט את זירת הפעולה התוססת שמתנהלת במרחב הדיגיטלי, סמוך לשדה הקרב ולעיתים אף מתוכו, בהשתתפות מיליוני בני אדם וארגונים מסחריים המחברים לאינטרנט.

משימתם של ארגוני מודיעין במלחמה היא לאסוף כמה שיותר מידע זמין על אודות האויב ולהפיג את ערפל הקרב. כיום, במרחב הגלוי ניתן למצוא תצלומי לוויין מסחריים, מידע טכני שנאסף על ידי חברות התקשורת (מיקום, עומסי פעילות) ותוכן מגוון, שנאסף ומפורסם על ידי פרטים ברשתות החברתיות. עיקר המידע ששימש את אוקראינה לצורך היערכות לקראת ובמהלך הפלישה הצבאית הרוסית אותר במרחב הגלוי.

הודות לכך שהמידע היה בעיקרו בלתי מסווג, ניתן היה לנתח אותו באמצעות יכולות עיבוד מתקדמות, מבוססות בינה מלאכותית, שפותחו בענקיות הטכנולוגיה במגזר הפרטי. המידע שעובד בארצות הברית ובבריטניה שותף בקלות עם ארגוני מודיעין ברחבי העולם, ובאוקראינה בפרט, ללא חסמי מדיניות המוכרים היטב לאנשי מודיעין בשגרת עבודתם. המידע שנאסף סיפק מענה איכותי לשאלות דוגמת מתי, היכן ובאיזה היקף הפלישה הרוסית מתרחשת. לכן,

במלחמה הדיגיטלית ינצח מי שיבין מהר יותר כיצד למצות את הפוטנציאל הגלום במרחב הגלוי.

הקרב על התודעה

אחד התנאים ההכרחיים ליכולתו של הצבא האוקראיני להדוף את הצבא הרוסי הוא גיוס הסיוע הבינלאומי. התמיכה המתמשכת של מדינות העולם, בפרט בהקשר המודיעיני אך גם בהיבטים הצבאיים והכלכליים, היא תוצאה של הבנה מדויקת וחסרת תקדים בעולם את המצב בשטח.

המודעות למתרחש באוקראינה אותגרה לא פעם על ידי לוחמת המידע ומהלכי ההונאה הרוסים. כך למשל, ב-16 בפברואר 2022, רוסיה הצהירה על כוונתה להסיג את כוחותיה מהגבולות, אך תוך דקות בודדות המידע הופרך על ידי קהילות שיתוף ידע ברשתות החברתיות. הוזרמו תמונות ודיווחים חיים מהשטח, שהוכיחו שהכוחות לא נסוגו אלא שיפרו עמדות לקראת תכנית פלישה מעודכנת. המידע הזה היה קריטי לצבא אוקראינה, אך גם סייע לצרכי הסברה ורתימת דעת קהל.

לוחמת מידע והונאה הם נדבכים מוכרים בתורות הלחימה, בצבא הרוסי בפרט. בעידן הנוכחי גדלה אחריותם של ארגוני מודיעין להתמודד בשיטתיות עם מאמצי ההונאה כדי למנוע מראש את השפעתם. במסגרת היכולות החיוניות במלחמה דיגיטלית נדרשות "עליונות" במדיה החברתית ופלטפורמות להפצת מידע, אשר נמדדות ביכולת להבין הלכי רוח, לפרסם במהירות דיווחי אמת ולהזים שמועות באמצעות מקורות אמינים.

באוקראינה נעשה שימוש נרחב באזרחים לשם פרסום מהלכי הלחימה ותוצאות הקרבות, לא פעם גם לצרכים של מהלכי תודעה נגדיים. ניתן לומר בבירור, שהשימוש של הצבא והאזרחים באוקראינה ברשתות הגלויות הובילו לאחיות מציאות מדויקת ולכישלון מלחמת התודעה שניהלה מוסקבה.

אינספור סנסורים ומיקור המונים

בעשורים האחרונים, צבאות העולם וצה"ל בתוכם, שיפרו את יכולות החישה והגדילו את כמות הסנסורים ואמצעי האיסוף על אודות האויב באמצעות טכנולוגיה צבאית מתקדמת. באוקראינה נוכחנו לדעת כי כל אדם וכל אמצעי תקשורת משמש כסנסור.

על-פי נתוני חברות תקשורת באוקראינה, שימוש ברשתות התקשורת הציבוריות סייע להגדיל את טווח הקליטה והשידור של הצבא לעומת שימוש בתשתיות התקשורת שהוקמו על ידו. הרשתות הציבוריות פרוסות ביתירות לטובת גיבוי ועומדות בשגרה במבחני עומס של משתמשים ותעבורת מידע. לרוב, תשתיות אלה יעילות יותר ונגישות יותר, ובפרט כאשר האויב משמיד את מערכי התקשורת הצבאיים. הצבא האוקראיני אימץ את השימוש בתשתיות האזרחיות בשלבים מוקדמים בלחימה וכך זכה ליתרון בשטח.

מדובר בשינוי ניכר בתפיסת האיסוף, ולא ניתן להתעלם מאתגרים האתיים והמוסריים שבתפיסה הזו, שכן המידע שנאסף עלול לפגוע בפרטיותם של המשתמשים. אולם בשעת

משבר, כאשר הממשלה האוקראינית והעם האוקראיני נלחמים כתף אל כתף כדי לשרוד, הציבור כולו נרתם לתרום את חלקו כדי להעניק למולדתו יתרון. ויש מקום להניח שגם בישראל, כמו בעבר, הציבור יסייע למאמץ המלחמתי של צה"ל בעת מבחן.

יתר על כן, הציבור נרתם לסייע במאמצי איסוף המידע במנגנון של "מיקור המונים" (Crowdsourcing).

הצבא האוקראיני השמיש פלטפורמות שיח שבהן הציבור הוזמן לדווח על פעילות כוחות רוסים, מיקומים ופריסה. הוקמה רשת מעקב אזרחית, שלא זו בלבד שהכפילה את כוחות התצפית, אלא גם אפשרה לגוון ולהרחיב את נקודת המבט. הצבא הכווין את האזרחים בהתאם לצרכיו והשלים באמצעותם פערי מידע. ככל שהעימות נמשך, כך גדלו וגונו הדיווחים שנמסרו על-ידי אזרחים בשטח.

כללי המשחק משתנים

אנשי מודיעין לומדים שהערכת המודיעין משולה להרכבת פאזל. האתגר דומה למצב של תמונת פאזל שאינה שלמה וחסרים בה הרבה חלקים. האומנות של איש המודיעין טמונה ביכולת שלו למקם את החלקים שברשותו ולדמיין כיצד אמורים להיראות החלקים האחרים כדי לבנות את התמונה השלמה באמצעות היכרות מעמיקה עם האויב, מתודולוגיה מחקרית ויכולות איסוף.

המידע הגלוי משנה את כללי המשחק משום שהוא משלים כמות רבה עד מאד של חלקים חסרים, בפרט במצבי קיצון כמו מלחמה. במלחמה באוקראינה מידע גלוי השלים פערי הבנה גדולים ביחס למהלכי הקרב וסיפק תשובות מהימנות ומדויקות לשאלת הערכתם של נזקי קרב יותר מכל מקור אחר. זוהי דוגמה חשובה משום שאלו סוגיות שהעסיקו את הממשלה באוקראינה ואת מקבלי ההחלטות בעולם בדיונים על המשך המהלכים והיקף הסיוע.

אף על פי כן, יש לקחת בחשבון שהשימוש שבמידע גלוי להערכת מודיעין וקבלת החלטות טומן בחובו גם סיכונים. אם נמשיך את ההסבר דרך משל הפאזל, נסכים שכאשר יש יותר חלקים ממה שיש צורך בהם, אפשר שנימצא מרכיבים פאזל שונה לחלוטין מזה שתוכנן במקור ואז תתקבל תמונה אחרת, מטעה. לעיתים זוהי דרך מצוינת לפתח חשיבה יצירתית ולהרחיב את גבולות הדמיון, אך בזמן מלחמה - אנשי מודיעין מחפשים דרך להתמקד ולמנוע בלבול והטיות.

בעולם שבו מתחברים לאינטרנט מדי שנייה 127 מכשירים חדשים שמפיצים תוכן, יש בהכרח יותר מידע ממה שיש בו צורך ומקום רב יותר לפרשנות העלולה להסיט את מקבלי ההחלטות לכיוונים שגויים. לכן, המידע הגלוי לעולם לא יוכל לעמוד בפני עצמו, אלא להוות נדבך משלים למקורות מסווגים בעלי רמת מהימנות ודיוק גבוהה יותר.

השינוי החשוב שאנו למדים בהקשר הזה מהמלחמה באוקראינה הוא, שאם בעבר ארגוני מודיעין צבאיים נטו להרשות לעצמם לצמצם את האיסוף ממקורות במרחב הגלוי ולבסס את הערכותיהם והמלצותיהם בעיקר על מידע מסווג, אזי כיום החלטה כזו היא בלתי אחראית.

תהיה זו הלכה למעשה התעלמות מעושר של מידע זמין בעל ערך רב, אך חמור מכך - התעלמות מזירת פעולה מרכזית במלחמה.

סיכום

הפוטנציאל הגלום במודיעין הגלוי מוכר בקרב ארגוני מודיעין בארץ. חלה התקדמות דרמטית בתחום אשר הובילה לכך שיכולות אגירת המידע, עיבוד מבוסס על בינה מלאכותית והיתוך מידע הם פורצי דרך בעולם ומתבצעים בשיתוף פעולה עם התעשייה. אך עדיין בניין הכוח העיקרי מוטה למקורות המסווגים, החיבור בין עולם המודיעין המסווג לעולם המודיעין הגלוי והשיתוף של אזרחים ותשתית אזרחית בהערכת המודיעין והגברת מקורות האיסוף עדיין נחשב טאבו.

עוד מוקדם לחתום את לקחי המלחמה באוקראינה, אך יחסי הגומלין שנוצרו בין המדינה, הצבא וארגוני המודיעין לבין המדיה החברתית, הפלטפורמות המסחריות והציבור הם בהחלט קריאת השכמה. בהשוואה להתרחשויות באוקראינה, ספק אם מדינות המערב, וישראל בפרט, ערוכות להפעיל את הציבור והחברות הפרטיות באותה היעילות. אם לא נשכיל לאמץ את שינוי הגישה כבר עכשיו, סביר שלא נהיה ערוכים להתמודדות עם אתגרים העומדים לפתחנו.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט